

Жуковський В.М. Компетентнісний підхід до професійної підготовки вчителів з предметів духовно-морального спрямування у системі післядипломної освіти // Андрагогічний вісник: Наукове електронне періодичне видання. – Випуск 5. – 2014. – С. 170-179.

УДК 377.34

Жуковський В.М.,
доктор педагогічних наук, професор,
декан гуманітарного факультету Національного університету
«Острозька академія»

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ З ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Аналізується компетентнісний підхід до професійної підготовки вчителів з предметів духовно-морального спрямування у системі післядипломної освіти. Обґрунтовується актуальність розробки програми, її структура, концептуальні засади, практичне значення.

Ключові слова: *духовно-моральне виховання, програма з предметів духовно-морального спрямування, основи християнської етики, християнські моральні цінності.*

Анализируется компетентностный подход к профессиональной подготовке учителей по предметам духовно-морального направления в системе последипломного образования. Обосновывается актуальность разработки программы, ее структура, концептуальные основы, практическое значение.

Ключевые слова: *духовно-нравственное воспитание, программа по духовно-нравственному воспитанию, основы христианской этики, христианские нравственные ценности.*

Competence-based approach to training teachers on the subjects of spiritual and moral direction in the system of postgraduate education is analyzed. The urgency of the development of the program, its structure, conceptual framework, practical value.

Keywords: *moral education, a program of spiritual-moral education, foundations of Christian ethics, Christian moral values.*

Як засвідчує аналіз сучасної соціокультурної ситуації в Україні, однією з помітних і негативних рис сучасного українського суспільства стала глибока духовно-моральна криза. Її прояви – бідність, алкоголізм, СНІД, наркоманія,

корупція, різке скорочення населення країни. Ці прояви і наслідки аморальності притаманні й молоді української держави. У зв'язку з цим неодмінною умовою існування і стратегічним завданням нашої держави є ефективно духовно-моральне виховання молодого покоління.

Національна стратегія навчання та виховання підростаючого покоління в Україні потребує впровадження нової освітньої парадигми, мета якої полягає у всебічній підготовці молодої людини до життя в багатовимірному, швидкоплинному світі, що дедалі більше глобалізується. З цією метою українське суспільство звертається до християнської традиції й моралі – фундаменту сучасної європейської цивілізації та системи загальнолюдських морально-етичних цінностей. Сьогодні українське суспільство особливо потребує повернення до джерел виховання на християнських моральних цінностях. Їх запровадження у навчально-виховний процес є реальною альтернативою бездуховності, економічній, політичній та моральній кризам.

З 1992 року спочатку в західних, а далі в інших регіонах нашої країни, а сьогодні по всій території України викладаються предмети духовно-морального спрямування: «Основи християнської етики» [9; 10], «Християнська етика в українській культурі» [15], «Етика: духовні засади» [2] та ін. Соціологічні дослідження виявили високу ефективність цих предметів. Так, за свідченням самих учнів, предмет «Основи християнської етики» є одним із найулюбленіших і найцікавіших серед усіх шкільних дисциплін. Учні з нетерпінням чекають цього предмета, оскільки він допомагає знайти відповіді на важливі для дітей питання, а також поліпшити взаємини з батьками, вчителями, однокласниками та друзями.

Християнська етика фокусує в собі релігієзнавчі начала загальнолюдської моралі, які можуть викладатися у загальноосвітніх закладах. У процесі вивчення основ християнської етики за пропонованою програмою передбачається формування у дітей та молоді високоморальних якостей, патріотичної та громадянської свідомості, ціннісних орієнтирів, які ведуть людину шляхом пізнання Істини, Добра, Краси, вбачається необхідним вивчення предметів духовно-морального спрямування, складовою яких є спеціальний курс "Основи християнської етики".

Зазначимо, що курс "Основи християнської етики" є дисципліною вищої та загальноосвітньої школи. Він виявляє християнсько-світоглядне, культурно-історичне та освітньо-виховне спрямування та вибудовується як фундамент життєвих цінностей сучасної людини. При цьому цей курс не є вченням віри, не включає релігійних обрядів, не ставить за мету залучення до певної конфесії. Викладання предмету передбачає виховання в учнів поваги до свободи совісті, релігійних та світоглядних переконань інших людей; здатності до співжиття в полікультурному та поліконфесійному українському суспільстві.

Методологічною основою процесу навчання основ християнської етики є система наукових підходів, принципів, форм і методів, які допомагають належно реалізувати мету та завдання навчання. Ці наукові підходи, принципи, форми і методи перебувають у діалектичному зв'язку. Так підходи

конкретизуються у принципах, принципи реалізуються у певних формах через відповідні методи.

При цьому за *аксіологічного підходу* людина розглядається як найвище творіння Боже, а такі моральні цінності, як любов, радість, мир, довготерпіння, доброта, милосердя, лагідність, стриманість, гідність, обов'язок, совість, честь, є важливими цінностями, зміст яких розкривається учням.

Культурологічний та соціокультурний підходи, у свою чергу, мають на меті, з одного боку, сприймати учня як спадкоємця і носія вітчизняної та світової культури, яка має глибоке християнське коріння, а з іншого – готувати школяра до життя у сім'ї, громаді, а також у сучасному суспільстві, якому притаманне як посилення національної самоідентифікації українців, так і розширення глобалізаційних процесів.

Особистісний підхід передбачає сприйняття кожного школяра як унікальну особистість, творіння Боже, яка має реалізувати задум Творця, а також передбачає усвідомлення, сприйняття і взаємодію учителя з учнем як суб'єктів навчання.

Діяльнісний підхід має на меті таку побудову процесу навчання основ християнської етики, яка б активізувала навчальні зусилля школяра через ігрову, навчальну та комунікативну діяльність шляхом виконання практичних завдань-проектів тощо.

Комунікативний підхід у процесі навчання передбачає організацію комунікативної взаємодії між учителем та учнями на уроці, в позаурочний та позанавчальний час на основі християнських моральних цінностей. *Системний підхід* орієнтує на організацію навчально-виховного процесу з основ християнської етики як цілеспрямованої творчої діяльності його суб'єктів.

Синергетичний підхід має провідним принципом самоорганізацію, саморозвиток особистості на основі взаємодії людини із зовнішнім середовищем, що призводить до змін, виникнення нових якостей тощо. Синергетика божественного й людського визначає специфіку навчання основ християнської етики, оскільки не є плодом людського розуму, а присутня у Святому Письмі, працях Отців Церкви та інших працях релігійно-філософського змісту.

Одним із найбільш доцільних та актуальних є *компетентнісний підхід*, оскільки "компетентність постає тим парадигмально-теоретичним фокусом, навколо якого сконцентровано теоретичні й практичні наукові розвідки у сфері професійної підготовки сучасного фахівця, яка дедалі більше педагогізується. При цьому в силу сучасних соціокультурних та економічних умов існування держав та етносів людина як особистість та суб'єкт історії виходить на новий цілісний рівень свого розвитку, який передбачає інтеграцію морально-духовного та інструментально-практичного аспектів пізнання й освоєння дійсності людиною" [13, с. 409].

Зазначимо, що нині активізувалися дослідження компетентності як наукового психолого-педагогічного феномену, який розглядається у площині таких компетентностей, як професійна (А. Ф. Адольф, Ю. В. Варданян),

педагогічна (В. П. Бездухов, Л. П. Большакова, Т. В. Добудько), психологічна (М. І. Лук'янова, Н. В. Яковлева), соціально-перцептивна (Н. М. Єршова), загальнокультурна (І. О. Котлярова), комунікативна (В. П. Кузовлев), життєва (І. Г. Єрмаков, Л. В. Сохань, І. П. Ящук) тощо. Багато дослідників (В. В. Баркасі, Є. В. Бондарєва, Н. Ф. Босак, Л. Б. Волошко, С. О. Демченко, Л. М. Дибкова, Л. Г. Карпова, С. В. Козак, О. О. Коломінова, О. Б. Мамчич, Р. П. Мільруд, С. Г. Молчанов, А. Д. Онкович, М. М. Поліщук, О. І. Селіванова, С. І. Селіверстов, В. М. Топалова, Л. І. Шевчук, І. П. Ящук) присвятили свої дисертації проблемі компетентності фахівців різних галузей.

Відтак, **метою** статті постає обговорення впровадження компетентнісного підходу до професійної підготовки вчителів з предметів духовно-морального спрямування у системі післядипломної освіти.

Аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку, що компетентнісний підхід у контексті підготовки вчителів щодо викладання предметів духовно-морального спрямування передбачає актуалізацію аксіологічної, мотиваційної, рефлексивної, когнітивної, операційно-технологічної та інших складових результатів навчання основ християнської етики, що відображають набуття вихованцями не лише знань, навичок і вмінь, а й досвіду емоційно-ціннісного ставлення до себе, батьків, інших людей, оточуючого світу відповідно до положень Біблії.

Компетентність у сфері пізнавальної, комунікативної, ігрової, практичної діяльності школярів, засвоєння християнських моральних цінностей, способів набуття знань, користування різними джерелами інформації є основою компетентності в інших сферах: у сімейній, громадянській, соціально-трудої, культурно-естетичній, сфері дозвілля та ін. Ключова компетентність учня, по суті, є інтегративною, тому що її джерелом є різні сфери культури: духовна, етична, соціальна, інформаційна, екологічна тощо.

На відміну від інших дисциплін, які створюють умови переважно для професійного самовизначення, реалізація цілей і завдань предметів духовно-морального спрямування створює передумови для самовизначення у всій системі суспільних взаємин: економічних, соціальних, національних, політичних, культурно-світоглядних, міжособистісних.

Предмети духовно-морального спрямування потребують цілісної системи підготовки відповідних педагогічних кадрів. Оскільки в Україні відсутні вищі навчальні заклади, в яких ведеться підготовка вчителів з відповідним фахом, то існує нагальна необхідність у функціонуванні курсів перепідготовки та підвищення кваліфікації вчителів з дисциплін духовно-морального спрямування, яка б охоплювала керівників шкіл, учителів суспільно-гуманітарного циклу предметів, організаторів позакласної й виховної роботи з учнями [14].

У цьому зв'язку суттєвою **постає компетентісно орієнтована програма підготовки вчителів для викладання курсів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах**, метою якої є ознайомлення педагогів з теорією та методикою викладання, зі змістом, завданнями, принципами, формами, методами та засобами духовно-

морального виховання на засадах християнських цінностей, сприяння становленню християнських компетентностей школярів і громадянських компетентностей особистості [4].

Навчальну програму для підготовки вчителів з предметів духовно-морального спрямування розроблено з урахуванням Закону України „Про загальну середню освіту”, Концепції громадянського виховання особистості, Концепції громадянської освіти в Україні, Концепції 12-річної загальноосвітньої середньої школи, Національної доктрини розвитку освіти, Державного стандарту базової й повної загальної середньої освіти, Концепції профільного навчання в старшій школі, а також національного та загальноєвропейського досвіду громадянської освіти [1; 3; 5; 7; 8; 11; 12].

Основна увага зосереджується на проблемах виховання на християнських моральних цінностях і передбачає проведення різних форм занять, теоретичну, методичну та практичну підготовку, дозволяє оперативно враховувати професійні запити і потреби слухачів.

На основі **методологічних основ** Програми (принципи природовідповідності, культуровідповідності, геоцентричний, теогуманістичний принципи, дитиноцентризм), **основних дидактичних принципів** (науковості, доступності, наочності, інтегративності, системності), **богословських християнських наук** (християнська антропологія, моральне богослов'я, біблійна історія, бібліїстика, християнське мистецтво, українська християнська культура тощо), **принципів викладання** (особистісної орієнтації, наступності, соціальної відповідності, превентивності, життєвої смислотворчої самодіяльності, свободи совісті) розроблено **компетентності та функції педагогів у площині духовно-морального виховання**.

Щодо компетентностей, які мають бути набуті слухачами після опанування теоретичного матеріалу курсу з питань християнської етики, то ці слухачі мають **знати**:

- основні терміни та визначення християнської етики;
- мету, завдання, принципи, форми і концептуальні засади основ християнської етики;
- зміст навчальних програм, підручників, структуру уроку основ християнської педагогіки в школі;
- різновиди та структурні характеристики взаємин між християнами;
- основи біблієзнавства та богослов'я;
- основні релігії світу та їх морально-етичні вчення;
- історію християнства;
- символіку християнської культури;
- духовну спадщину класиків музики і співу на уроках предметів духовно-морального спрямування;
- сутність та історію головних християнських свят;
- християнський погляд на цнотливість до шлюбу та вірність у шлюбі, а також закон Божий про інтимні стосунки чоловіка і жінки;
- основи психології релігії та християнської педагогіки;
- методику викладання предметів духовно-морального спрямування;

- світовий та національний досвід викладання предметів духовно-морального спрямування;

- основи планування класної та позакласної роботи, основи теорії контролю та оцінювання, основи теорії формування навчальної компетенції.

У професійній діяльності особа, яка опанувала теоретичним матеріалом програми й набула відповідних компетентностей, має **вміти**:

- характеризувати світові релігії та їх морально-етичні вчення;
- розвивати релігійне мислення;
- пояснювати головні функції релігії;
- аналізувати зовнішні причини та внутрішні особливості української релігійної дійсності;

- об'єктивно оцінювати сучасну релігійну ситуацію в Україні, її тенденції та перспективи розвитку конфесій;

- аналізувати нетрадиційні релігійні рухи, нехристиянські релігії;
- характеризувати міжконфесійне багатоманіття суспільства;
- аналізувати позитивні та негативні наслідки дроблення на християнські конфесії;

- оцінювати вплив християнства на самовияв особистості в суспільстві;
- аналізувати історичне становлення християнських конфесій в Україні;
- розуміти зв'язок християнських свят з історією християнства;

- розуміти сутність символіки християнської культури;
- визначати відмінності теології та філософії;
- відрізнити теїзм від пантеїзму, деїзму, політеїзму, атеїзму;
- давати оцінку Біблії як невичерпного джерела моралі людства, працювати з біблійними текстами, аналізувати їх;

- визначати зв'язок Старого і Нового Заповітів;
- використовувати принципи, методи та прийоми біблійної герменевтики для тлумачення змісту християнських першоджерел;

- розрізняти теорії щодо походження людини й погляди щодо них;
- аналізувати вплив християнського світогляду на наукові досягнення;
- аналізувати аргументи на користь існування Бога;
- співвідносити виникнення космосу, життя та людини з законами природи;

- розрізняти ознаки Розумного Задуму в природних системах;
- наводити приклади Розумного Задуму в природних системах;
- пояснювати суть основних понять християнської етики;
- усвідомлювати сутність старозавітних коренів християнської моралі;
- розуміти суть Нагірної проповіді Ісуса Христа та її відмінність від Декалогу;

- усвідомлювати джерело моральності;
- розрізняти громадянські, моральні та богословські чесноти;
- пояснювати основні категорії християнської етики;
- трактувати Ісуса Христа як істинний ідеал для наслідування;
- усвідомлювати подвійну сутність Ісуса Христа;
- розуміти принцип христоцентризму;

- використовувати принципи екуменізму;
- розуміти волю Творця на взаємовідносини між людьми з різною статтю;
- вміти відрізнити світське і біблійне поняття любові та світські й християнські принципи подружжя;
- розуміти обов'язок дітей перед батьками; моральні та фізичні наслідки сексуальної революції;
- усвідомлювати, що одностатеві стосунки – це розпуста і гріх проти сьомої заповіді;
- усвідомлювати наслідки безвідповідального ставлення до інтимних стосунків;
- усвідомити християнський погляд на цивільний шлюб;
- визначати обов'язки дітей перед батьками і батьків перед дітьми;
- характеризувати провідні освітні складові християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в Україні;
- давати оцінку існуючих і діючих моделей викладання "Основ християнської етики";
- тлумачити зміст навчальних програм, підручників, структуру уроку з християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в школі;
- використовувати педагогічні, наукові та спеціальні принципи викладання християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування;
- аналізувати місце і роль християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в освітньому просторі України;
- вміти вести дискусію та орієнтуватись у проблемах християнсько-етичного виховання;
- вміти визначати мету, завдання, підходи, принципи, форми, методи викладання курсу християнської етики;
- усвідомлювати виховний потенціал змісту навчальних предметів духовно-морального спрямування та розвиток умінь його реалізації;
- сприяти становленню християнських компетентностей педагогічних працівників та учнівської молоді.

При розробці **функцій духовно-морального виховання** ми орієнтувалися на групи компетентностей, розроблені І. А. Зимньою, яка диференціює три фундаментальні групи компетентностей: особистісні, які стосуються самого себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності; комунікативні, які визначають рівень взаємодії людини з іншими людьми; діяльнісні, що реалізуються у різних формах людської діяльності [6].

Кожна з груп компетентностей включає **десять ключових компетенцій**:

1) особистісні: компетенції здоров'язбереження, ціннісно-сміслової орієнтації, інтеграції (структурування знань, ситуативно-адекватна актуалізація знань, розширення приросту накопичених знань), громадянськості, самовдосконалення, саморегулювання, саморозвитку, особистісної й предметної рефлексії;

2) комунікативні: компетенції соціальної взаємодії із суспільством,

компетенції в спілкуванні;

3) діяльнісні: компетенції пізнавальної діяльності (постановка і вирішення пізнавальних задач, нестандартних рішень та проблемних ситуацій); компетенції діяльності (гра, навчання, праця, засоби і способи діяльності: планування, проектування, моделювання, прогнозування, дослідницька діяльність) та компетенції інформаційних технологій.

Відтак, після закінчення курсу педагога повинні вміти реалізовувати такі функції духовно-морального спрямування:

– **гностичну функцію** духовно-морального виховання, тобто аналізувати професійну й навчальну діяльність учнів, добирати підручники та посібники, прогнозувати труднощі засвоєння учнями християнських моральних цінностей;

– **конструктивно-плануючу функцію**, тобто планувати і творчо конструювати навчально-виховний процес у цілому та процес навчання конкретного матеріалу з урахуванням особливостей ступеня навчання; планувати викладання "Основ християнської етики" та інших предметів духовно-морального спрямування;

– **організаторську функцію** (в органічному зв'язку з гностичною та конструктивно-плануючою функціями), тобто реалізовувати плани (поурочні, серії уроків, позакласних заходів) з урахуванням особливостей ступеня навчання; творчо розв'язувати методичні завдання у процесі навчання й виховання з урахуванням провідних характеристик учнів певного навчального закладу, вносити до планів методично-правильні корективи з метою досягнення бажаного результату, виходячи з цілей викладання предметів духовно-морального спрямування в конкретному типі навчального закладу.

Відтак, компетентність – фундаментальна категорія системи неперервної професійної підготовки [13, с. 409], яка інтегрує в одному предметному та психолого-педагогічному полі такі аспекти, як:

– актуальне і потенційне (компетентність як готовність до певного виду діяльності);

– фізичне и психічне (компетентність як синтез знань, умінь та навичок, як творча якість особистості);

– теперішнє та майбутнє (компетентність як мобільність знань та умінь, їх націленість на динамічну перспективу і неперервну освіту).

Таким чином, компетентнісний підхід може вважатися певним інтегральним концептуальним ядром, який у практичному та теоретичному контекстах уніфікує педагогічні системи, створює новий теоретичний рівень узагальнення у сфері професійної підготовки сучасного фахівця, технологізує цей процес, сповнює його інноваційними концептуальними векторами та постає потужним знаряддям реалізації актуальних завдань сучасної освіти, яка входить в еру інформаційного суспільства.

При цьому можна зробити припущення, що розвиток компетентності учасників освітнього процесу в духовно-моральній сфері як вищому рівні системи потреб людини інтенсифікує розвиток пізнавальної, комунікативної, ігрової, практичної діяльності школярів та постає основою компетентності в

інших сферах: у сімейній, громадянській, соціально-трудовій, культурно-естетичній, сфері дозвілля та ін.

Література

1. Боришевський М.Й. Концепція громадянського виховання [Електронний ресурс] / [М.Й. Боришевський, І.Г. Гараненко, С.Г. Рябов та ін.]. – Режим доступу: <http://khpg.org/index.php?id=976002302>
2. Етика: духовні засади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: rokim.org.ua/userfiles/etikaministerstvo.doc
3. Жадан І.В. Концепція громадянської освіти в Україні [Електронний ресурс]. / [І.В. Жадан, Т.В. Клинченко, Л.М. Мицик та ін.]. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/women.html/pgovuindeg.html>
4. Жуковський В.М. Навчальна програма підготовки вчителів з курсів духовно-морального спрямування в системі інститутів післядипломної педагогічної освіти України / В.М. Жуковський, С.В. Филипчук та ін. – Острог: РВВ НаУОА, 2012. – 98 с.
5. Закон України «Про загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
6. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов. / И. А. Зимняя. – [2-е изд., доп., испр. и пер.]. – М. : Логос, 2004. – 273 с.
7. Інформація для всіх, хто цікавиться Концепцією профільного навчання в старшій школі, особливо для колишніх чиновників МОН та «експертів від освіти» [Електронний ресурс] / МОН України. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/news/12839-informatsiya-dlya-vsikh,-hto-tsikavitsya-kontseptsieyu-profilnogo-navchannya-v-starshiy-shkoli,-osobливо-dlya-kolishnih-chinovnikiv-mon-ta-ekspertiv-vid-osviti>
8. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті [Електронний ресурс] / Харківський Національний університет внутрішніх справ. – Режим доступу: <http://univd.edu.ua/index.php?id=99&lan=ukr>
9. Основи християнської етики. 1-4 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. – К. : Літера, 2011. – 48 с.
10. Основи християнської етики. 5-11 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. – К. : Літера, 2011. – 64 с.
11. Про вивчення курсів духовно-морального спрямування у 2013/ 2014 навчальному році [Електронний ресурс] / МОН України. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/35943/
12. Про концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування [Електронний ресурс] / С.М. Ніколаєнко, колегія МОНУ. – Режим доступу: <http://uazakon.com/document/fpart16/idx16792.htm>
13. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 412 с.
14. Решетников Ю. Викладання предметів духовно-морального

спрямування у державній школі: український та закордонний досвід [Електронний ресурс] / Юрій Решетников. – Режим доступу: <http://www.lvivacademy.com/visnik9/fail/Reshetnikov.pdf>

15. Християнська етика в українській культурі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/upbring/3714>